КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

ХАЙСАМ МАХМУД

ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АРАБСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК

05.25.03. - бібліотекознавство
і бібліографознавство

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ-1995

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському державному інституті культури

Науковий керівник – кандидат історичних наук, професор БАБИЧ Василь Степанович

Офіційні опоненти:

1. Доктор історичних наук, професор СИРЦОВА Світлана Михайлівна
2. Кандидат педагогічних наук СЛОБОДЯНИК Михайло Семенович

Провідна організація – Інститут підвищення кваліфікації працівників культури Міністерства культури України

Захист відбудеться 31 травня 1995 року о 15 30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.34.01 у Київському державному інституті культури /м.Київ, вул.Щорса, 36/

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського державного інституту культури /м.Київ,вул.Щорса, 36/

Автореферат розісланий 29 квітня 1995 року

I. Загальна характеристика роботи.

Актуальність теми. Національні бібліотеки є важливими соціальними інструментами. Це основні, універсальні бібліотеки держав, які забезпечують їх потреби в національних та світових документах; провідні установи в бібліотечних системах країни, що відіграють важливу роль у розвитку бібліотечної науки й практики. Національні бібліотеки є сховищем культури, мудрості й пам"яті людства, своєрідною і самобутньою пам"яткою культури, що примножує багатства нації. І в той же час, національна бібліотека - це база і джерело знань, інформації для навчання і наукових досліджень, центр міжнародних бібліотечних зв"язків.

Проблема дослідження національних бібліотек - одна з важливих у світовому бібліотекознавстві. Це обумовлено прагненням націй і народів, з одного боку, до консолідації своєї національної культури та, з іншого боку, до міжнаціонального культурного взаємозбагачення. Саме тому проблеми, пов"язані з діяльністю національних бібліотек, не лише набувають все більшої актуальності, але й стають все складнішими, вимагають теоретичних розробок, експериментів і дискусій. Національні бібліотеки потребують теоретичного переосмислення своєї ролі і місця в системі бібліотек країни, поглибленого аналізу їх сучасного стану, вироблення оптимальних варіантів організації.

Арабські країни займають значний регіон в Азії та Північній Африці. На сьогодні в Лігу арабських держав входить 21 країна, які об"єднують єдина державна мова - арабська, спільна для більшості населення релігія -

ісламу, культурна спадщина від епохи Арабського халіфату, спільність цілей в боротьбі за національну незалежність. Сучасні національні бібліотеки арабських країн акумулювали в своїх фондах історичний досвід багатьох поколінь. Нині вони є символом і обов"язковою умовою культурного відродження арабського народу. В той же час, їм належить провідна роль в інформаційному забезпеченні всіх сфер життєдіяльності держави та задоволенні духовних потреб громадян.

Більшість арабських національних бібліотек були засновані після другої світової війни і зараз знаходяться на етапі становлення. Їх історія, напрямки діяльності і перспективи розвитку ще не стали предметом самостійного і всебічного дослідження. В арабському бібліотекознавстві виникла об"єктивна потреба вивчення та узагальнення досвіду функціонування національних бібліотек арабських держав, оцінки їх стану і визначення тенденцій подальшого розвитку шляхом співставлення їх з моделлю сучасної національної бібліотеки розвинутих країн. Таким чином, актуальність теми обумовлена вимогами розвитку теорії і практики бібліотечної справи арабських країн.

Об"єктом дисертаційного дослідження є національні бібліотеки / НБ / арабських країн.

Предметом дослідження є історія, процес становлення, сучасний стан і тенденції розвитку НБ арабських країн - контексті історичного розвитку держав арабського світу.

Базою для проведення дослідження обрано національні бібліотеки Сирії та Єгипту, які розглядаються як типові в арабському бібліотекознавстві.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 30-х років XIX ст., коли почався процес виникнення і становлення національних бібліотек арабських країн, по сьогодення. Для аналізу витоків формування арабських НБ залучено матеріали з історії стародавніх бібліотек арабського світу.

Розробленість проблеми. При вивченні поставлених в дисертації питань автор спирався на праці з загальної теорії розвитку національних бібліотек Н.І.Тюлінової, К.Калайджієвої, Дж.Сільвестра, Дж. Х.Шіра, Н.І.Рудоміно, П.Л.Беру. Так, відомий бібліотекознавець Н.І.Тюлін провела поглиблене дослідження типологічних особливостей національної бібліотеки на основі аналізу стану національних бібліотек розвинутих країн та перспектив їх функціонування, визначила систему типологічних функцій національних бібліотек і принципи вироблення індивідуальних моделей національних бібліотек для окремих країн.

Канадський бібліотекознавець Дж. Сільвестр також працював над моделлю сучасної національної бібліотеки, яка, на його думку, має відповідати таким вимогам:

- функції національної бібліотеки повинні являти собою єдину систему, взаємодоповнюючи т обумовлюючи одна одну;

- система функцій національної бібліотеки повинна розроблятися, реалізовуватися і розвиватися як підсистема вищих систем, а саме: національної бібліотечної, національної та міжнародної інформаційної;

– планування розвитку окремої функції національної бібліотеки повинно виходити з сучасного, головного для даної країни завдання в цій галузі;

– при виборі шляхів розв"язання кожного з цих завдань повинні враховуватися три групи об"єктивних факторів: потреби країни в бібліотечному обслуговуванні; характер поточного репертуару національних документів, в тому числі їх нетрадиційні форми; загальний рівень розвитку бібліотечної справи у світі. Уважне вивчення дисертантом моделі Дж.Сільвестра обумовлено тим, що її намагаються впроваджувати національні бібліотеки Єгипту, Сирії, Тунісу та інших арабських країн.

Для обґрунтування теоретичних, методологічних і методичних основ дослідження широко використано також наукові праці українських бібліотекознавців – В.С.Бабича, Т.К.Селіверстової, М.С.Слободяника, А.С. Чачко, а також зарубіжних вчених – І.Багрової, Б.Каневського, М.Карташова, В.Курта, К.Леманна, Н.Осіпової, Г.Пушпяна та ін.

Значну наукову цінність для висвітлення історичного розвитку національних бібліотек арабських країн становлять роботи К.Абрамова, А.Глухова, Є.Джонсона, О.Доревицького, А.Кождана, Т.Ківшар, Л.Літіна, Г.Масперо, Муханна Абдумальмалід, Ноуфаля Хамтля, Л.Одинокої, Абдуллатіфа Суфі, О.Талалакіної, Дж. Томпсона, Аззаяда Хабіба, Хамаді Мхамед Махера, Касема Хікмата, Ал-Хомсі Асма, А. Халідова, Дж.Х.Шіра та ін.

Осмисленню досліджуваної проблеми в соціально-функціональному і організаційному аспектах сприяли положен-

ня, викладені бібліотекознавцями Л. Авер"яновим, М. Аманом, И. Амбарцумяном, С. Грієм, Н.Голобуцьким, С.Жлудьком, А. Коріненком, К. Льотовою, В.Монтівілофом, І.Назмутдіновим, О. Понятовського, Ю. Столяровим, Дж. Чендлером та ін. Особливий інтерес дисертанта викликали публікації, що висвітлювали процес становлення національних бібліотек України та Росії, а також матеріали дискусій з проблем національних бібліотек, яка виникла на сторінках спеціальної періодики цих країн.

Для визначення шляхів інтенсифікації діяльності національних бібліотек арабських країн на основі впровадження нових інформаційних технологій та прогресивних форм організації роботи використано праці А.Вєслового, У.Гілберта, Дж. Еванса, В. Мінкіна, А. Нестерова, И. Слободника, Н. Смурової, К. Тараканова, Н. Шіндрєвої та ін.

Дисертантом також було вивчено і використано матеріали досліджень, що проводилися під егідою ЮНЕСКО - "Бібліотеки країн Сходу " / 1973 /, " Національні бібліотеки в державних і міжнародних бібліотечно-інформаційних системах" / 1985 /, міжнародної конференції "Національна бібліотека в житті сучасного суспільства" /Москва, 1991 / , семінарів і нарад з проблем консервації і реставрації бібліотечних фондів в національних бібліотеках /1980/, планування національних бібліотечних систем /1975/, діяльність публічних бібліотек / 1972 /, рукописних книг Сходу / 1967 /, теорії і практики організації системи каталогів національної бібліотеки / 1983 / та ін.

Джерельною базою дослідження, перш за все, були нормативні документи з бібліотечної справи, наукові

розробки, статистичні матеріали, результати соціологічних досліджень, поточна документація національних бібліотек арабських країн. В процесі дослідження дисертант опрацював фонди ЦНБ ім. Вернадського НАН України, Державної історичної бібліотеки України, Національної парламентської бібліотеки України, Бібліотеки Конгресу / США /, Російської державної бібліотеки, Національних бібліотек Сирії ім. Хафеза Асада та аз-Захрії, Бібліотеки Київського державного інституту культури, бібліотеки Дамаського університету, архівні матеріали Міністерства культури та Міністерства релігії Сирійської Арабської Республіки.

Важливим джерелом з досліджуваної проблеми були спеціальні періодичні видання: "Бюллетень ЮНЕСКО для библиотек ", "Журнал ЮНЕСКО по информатике, библиотечному делу и архивоведению ", "UNESCO copyright bulletin ", "IFLA gournal ", " ICIC information bulletin", "Библиотековедение и библиография за рубежом ", "Библиография " , "Библиотековедение " , " Научные и технические библиотеки " , "Бібліотекознавство і бібліографія " , "Бібліотечний вісник ", " Українська культура " та ін.

Методологія і методика дослідження. Основним методом дослідження став порівняльно-типологічний аналіз, який передбачав аналіз діяльності національних бібліотек арабських країн у тісному взаємозв"язку з сучасними тенденціями розвитку зарубіжних НБ. Дисертантом визначено структуру моделі сучасної НБ, яка являє собою систему типологічних функцій НБ, зокрема:

- максимально повне комплектування і зберігання

вітчизняних та іноземних документів;

- створення бібліографічних джерел;

- обслуговування споживачів документами, бібліографічною та фактографічною інформацією;

- наукова і методична допомога бібліотекам;

- участь у всесвітніх програмах бібліотечного співробітництва.

Порівняльно-типологічний аналіз доповнюється історично-генетичним методом, який дозволив виявити спільне і особливе у розвитку національних бібліотек арабських країн. В дисертації також використана методика системного підходу, статистичні методи вивчення та узагальнення.

Значну допомогу автору в дослідженні проблеми надали спостереження за роботою колективів відвіданих бібліотек, бесіди з провідними спеціалістами в галузі бібліотечної справи різних країн, керівниками бібліотечних та інформаційних закладів України, Сірії, Єгипту.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є відтворення цілісної картини виникнення, історичного і сучасного стану національних бібліотек арабських країн та обґрунтування перспектив їх функціонування.. Відповідно до мети дослідження було сформульовано його завдання:

- виявити соціально-економічні та культурні передумови виникнення національних бібліотек в арабських країнах, вивчити фактори, що впливають на їх генезис та еволюцію;

- визначити і дослідити спільне та специфічне в діяльності національних бібліотек арабських країн;

- проаналізувати основні етапи розвитку арабських національних бібліотек на прикладі Сірії та Єгипту, показати

зміни їх функцій в контексті історичної і соціокультурної ситуації;

- визначити сучасні завдання і перспективи розвитку національних бібліотек арабських держав;

- виробити рекомендації щодо вдосконалення діяльності арабських національних бібліотек.

Наукова новизна дослідження в тому, що воно є, по-суті, першим комплексним дослідженням історії, процесу становлення, сучасного стану і тенденцій розвитку національних бібліотек арабських країн. Дисертантом виявлені і проаналізовані передумови виникнення арабських НБ, а також фактори, які впливають на їх розвиток. В роботі подано порівняльну характеристику національних бібліотек, визначено їх спільні та специфічні риси. На основі вивчення, аналізу та узагальнення зібраного фактичного матеріалу в дисертації показані зміни функцій національних бібліотек в процесі їх розвитку. Створення фонду арабських документів розглядається автором як головне завдання національних бібліотек регіону. При цьому встановлюється готовність понять "арабський фонд" і "національний фонд" для НБ арабських держав.

Залучення широкого кола джерел, історико-культурологічний аналіз діяльності арабських НБ дозволили дисертанту сформулювати їх основні завдання і визначити перспективи подальшого функціонування. Робота вводить в науковий обіг невідомі факти з історії виникнення і розвитку національних бібліотек арабських країн, узагальнює дані бібліотечної статистики, виявляє ефективні форми і методи діяльності НБ.

На захист виносяться такі положення:

1. Формування національних бібліотек є історико-культурним підсумком розвитку бібліотечної справи в арабських країнах. Арабські національні бібліотеки зуміли зберегти і використати кращі традиції бібліотек античного світу та Арабського халіфату. Особливості історичного розвитку арабської державності обумовили специфіку становлення національних бібліотек, яка органічно пов"язана з основними фазами еволюції арабської культури.

2. Порівняльний аналіз діяльності національних бібліотек з моделлю сучасної національної бібліотеки свідчить, що арабським НБ в тій чи іншій мірі притаманні функції національних бібліотек розвинутих країн. Пріоритетними є: вичерпне комплектування фондів національної друкованої продукції; вибіркове комплектування іноземних документів з урахуванням потреб країн та запитів громадян; створення джерел національної бібліографічної інформації; прагнення до міжнародного співробітництва. Специфіка національних бібліотек обумовлена конкретними соціально-економічними, історико-культурними і політичними реаліями.

3. Перспективи розвитку національних бібліотек арабських країн визначаються тенденціями гуманізації та інформатизації суспільства, прагненням до національної культурної консолідації арабського народу, максимально повному задоволенню інформаційних потреб споживачів на основі впровадження інформаційних технологій, прогресивних форм організації діяльності бібліотек, участі в міжнародних бібліотечних програмах.

Практична значимість дослідження. В результаті проведеного дослідження поглиблені та збагачені існуючі уявлення про розвиток арабських національних бібліотек. Визначені перспективи їх функціонування, тенденції в управлінні та плануванні бібліотечної справи даного регіону. Вироблені на основі наслідків дослідження пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення діяльності національних бібліотек арабських країн будуть передані в Міністерство культури Сірійської Арабської Республіки для використання в прийнятті управлінських рішень та можливого впровадження їх в практику роботи бібліотек.

Наслідки дослідження можуть стати вихідною базою для подальшого вивчення проблеми, використовуватися в системі підготовки і підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів, при розробці навчальних посібників, професійно-виробничих і науково-популярних видань.

Узагальнення та висвітлення світового досвіду функціонування НБ, прогресивних форм і методів бібліотечної роботи на основі інформаційних технологій бібліотечного маркетинга буде сприяти суттєвим змінам у діяльності національних бібліотек арабських країн, їх наближенню до рівня НБ промислово розвинутих країн, що в свою чергу, допоможе розвитку їх співробітництва на взаємовигідних умовах.

Апробація дисертації. Основні положення дослідження обговорювалися на засіданнях кафедр бібліографознавства та інформаційних ресурсів, історії, науково-технічної інформації, музеєзнавства КДІК, щорічних звітів наукових кон-

ференціях професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту /1992-1994 рр./, Всеукраїнській науковій конференції "Бібліотека і бібліотечна професія в умовах інформатизації суспільства" /Київ, 1993/, Міжнародній науковій конференції "Автоматизовані системи інформаційно-бібліотечного обслуговування " /Київ, 1994/.

Наслідки дослідження викладено в чотирьох публікаціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

2. Короткий зміст дисертації.

У вступі обгрунтовується актуальність теми, визначено об"єкт, предмет, хронологічні рамки, проаналізовано ступінь дослідження проблеми, охарактеризовано джерельну базу, методологію і методику дисертації. Сформульовано мету, завдання, наукову новизну і практичну значимість роботи, положення, що виносяться на захист.

Перший розділ дисертації присвячено висвітленню становлення та сучасного стану національних бібліотек арабських країн. Дисертант вважав необхідним розглянути дану проблему на тлі історичного розвитку арабських держав. В першому параграфі розкриваються історико-культурні передумови виникнення і становлення національних бібліотек в арабському світі. Аналізуючи стан розвитку бібліотечної справи, автор особливу увагу приділяє бібліотекам міст - держав Марі, Угарит, царській бібліотеці в столиці

Ассирії-Ніневії, великим книгосховищам стародавнього Єгипту, Олександрійській бібліотеці як центру культурного життя стародавнього арабського світу, основі Олександрійської епохи. Охарактеризовані склад та організація фондів даних бібліотек, джерела їх комплектування, матеріальні носії інформації та способи зберігання документів. Дисертант підкреслює наявність профілю комплектування фондів в стародавніх арабських бібліотеках.

Наступний етап в розвитку бібліотечної справи арабських країн пов"язаний з утворенням Арабського халіфату /I ст./, який велику увагу приділяв створенню багатого і різноманітного фонду культури і науки. Приватні бібліотеки правителів, духовенства і вчених еволюціонували до бібліотек "будинків-життя" - своєрідних академій тієї епохи, бібліотек установ та учбових закладів. Спочатку функції публічних бібліотек виконували бібліотеки мечетей. Дисертант характеризує три основних типи публічних бібліотек в Арабському халіфаті: I. Байт аль-хікма /Будинок мудрості/, які існували до I0 ст.; 2. Дар аль-ільм /Будинок науки/, які функціонували в I0 ст.; 3. Приєднані бібліотеки, які створювалися при школах, мечетях, мавзолеях, лікарнях і тримали широке розповсюдження на початку II ст. В роботі вказується основна відмінність бібліотек типу "Дар аль-ільм", а саме: їх педагогічна діяльність. Встановлюється, що вперше в історії бібліотечної справи араби використовували бібліотеки для розповсюдження філософських і релігійних ідей та вчень. Розглянуті напрямки середньовічних арабських публічних бібліотек; склад, системи класифікації та основ-

ні джерела поповнення їх фондів, зокрема, перекладацька та переписувальна діяльність; форми і методи обслуговування читачів в бібліотеках і т.п.

Наслідки проведеного історико-генетичного аналізу розвитку бібліотечної справи в арабських країнах дозволили зробити висновок про існування об"єктивних соціально-політичних та історико-культурних передумов виникнення і становлення національних бібліотек в даному регіоні. Автор визначає наслідування традицій бібліотек античного світу і середньовічних арабських держав у діяльності сучасних арабських національних бібліотек. Акцентуючи увагу на провідному значенні арабських бібліотек як соціальних інститутів для розвитку арабської культури і науки, дисертант відмічає їх значний внесок у світову історію, теорію і практику бібліотечної справи.

В другому параграфі дисертації подано порівняльну характеристику арабських національних бібліотек, котрі на сьогодні функціонують в 16 з 21 арабських держав. Відзначається, що в деяких країнах функціонують не одна, а дві національні бібліотеки, як наприклад, в Марокко і до недавнього часу в Сирії. Аналізуючи обсяг і склад фондів арабських національних бібліотек, в дисертації вказується, що великі бібліотечні фонди мають національні бібліотеки Єгипту, Алжіру, Тунісу, Сирії, Лівану, Марокко /1-2 млн. томів/. В інших НБ обсяг фонду складає лише близько 100 тис. томів. Щорічний приріст бібліотечних фондів національних бібліотек незначний з причин недостатнього розвитку видавничої справи, внутрішнього і міжнародного книгообміну, дефіциту коштів на придбання видань, високі ціни на друковану продукцію і т.д.

В фондах багатьох НБ знаходяться багаті колекції стародавніх рукописів, монет, національних костюмів, гравюр, партитур тощо.

Основною функцією всіх арабських національних бібліотек є формування і зберігання фонду національної друкованої продукції, яка лише в II країнах забезпечується законом про обов"язковий примірник. Однак, навіть наявність правового регулювання не забезпечує централізованого надходження обов"язкового примірника в НБ через недосконалість законодавчого вирішення даної проблеми. Висвітлюючи питання ретроспективного докомплектування фонду національної друкованої продукції, автор встановлює тотожність понять "арабський фонд" і "національний фонд" для національних бібліотек арабських країн.

Специфіка комплектування іноземних документів визначається історичним розвитком кожної окремої арабської держави. За змістом іноземних видань фонди арабських НБ можна розділити на універсальні та спеціалізовані /наприклад, НБ Алжіру/.

Значну увагу в дисертації приділено процесу становлення національної бібліографічної діяльності в арабських країнах, який починається з середини 50-х р. 20 ст. Відзначається, що велике значення для створення національних бібліографічних центрів і центрів наукової інформації мали семінари, наради і конгреси з даної проблеми, організовані під егідою ЮНЕСКО. На сьогодні бібліографічний облік національної друкованої продукції здійснюється в I2 арабських країнах.

Дисертант також характеризує діяльність арабських НБ щодо обслуговування споживачів документами та інформацією. Вказується, що ряд національних бібліотек є центральними публічними бібліотеками і мають мережу філіалів /наприклад, НБ Єгипту і Марокко/. Вони координують роботу інших бібліотек країни і надають їм методичну допомогу.

Таким чином, порівняльний аналіз діяльності арабських національних бібліотек з моделлю сучасної національної бібліотеки, свідчить, що НБ арабських країн в тій чи іншій мірі притаманні всі типологічні функції. Спільними для всіх арабських НБ є: вичерпне комплектування національної друкованої продукції; вибіркове комплектування іноземних документів в залежності від фінансових можливостей і вибраного профілю фонду іноземних видань; створення джерел національної бібліографічної інформації; обслуговування споживачів документами і бібліографічною інформацією.

Визнаючи національні бібліотеки Сирії і Єгипту як типові в арабському бібліотекознавстві, дисертант в третьому параграфі детально розглядає і сучасний стан даних національних бібліотек.

Національна бібліотека Єгипту - одна з найстаріших арабських НБ - була заснована в 1870 р. Статус національного книгосховища вона отримала в 1930 р., але після липневої революції 1952 р. була реорганізована на нових засадах. Прийняття ряду законодавчих актів сприяло вирішенню проблем обов"язкового примірника національної бібліографічної діяльності. В дисертаційному дослідженні висвітлюється структура НБ Єгипту, обсяг, склад і шляхи комплектування бібліотечного фонду, способи його розкриття і популяризації.

бібліографічна діяльність Єгипетської національної бібліотеки, робота НБ по бібліотечному обслуговуванню населення. Відзначається, що нині НБ Єгипту є національним книгосховищем країни, центром національної бібліографії, міжнародного книгообміну, національним архівом, центральною публічною бібліотекою.

Специфіка національної бібліотеки Сирії полягає насамперед в тому, що тривалі роки функції НБ виконували два взаємодоповнюючі книгосховища: аз-Захерія в Дамаску і Дар кутуб аль-Батанія в Халебі. В дисертації детально розглядається історія створення цих бібліотек, аналізується їх функціональна структура, основні показники діяльності, склад і організація бібліотечного фонду тощо.

З розвитком бібліотечної справи в Сирії, реалізацією міжнародних бібліотечних програм вже на початку 70-х р. XX ст. почали відчуватися недоліки в діяльності даних бібліотек щодо здійснення ними функцій національної бібліотеки. За рішенням уряду Сирії було побудовано і відкрито в 1983 р. Національну бібліотеку ім. Хафеза Асада в Дамаску. Цілий ряд законодавчих актів регламентує діяльність сирійської національної бібліотеки, зокрема, визначає завдання і функції НБ, структуру і чисельність бібліотечного штату, вирішує проблему обов"язкового примірника. Основними напрямками діяльності НБ Сирії є: комплектування фонду вітчизняної літератури, в тому числі рукописів і стародавніх історичних документів; придбання іноземних документів, насамперед про країну; придбання книг, виданих сирійськими авторами за кордоном; каталогізація і класифікація документів, що надійшли в фонд бібліотеки, їх розподіл в інші бібліотеки; підготовка

і видання бібліографічної інформації, зокрема національної; науково-дослідна робота в галузі бібліотекознавства і бібліографознавства; підвищення кваліфікації бібліотечних працівників країни; виконання функцій центру міжбібліотечного абонементу та міжнародного міжбібліотечного абонементу, а також центру національної документації та інформації; координація діяльності бібліотек країни.

Дисертант характеризує основні показники діяльності національної бібліотеки країни за 1984 - 1993 р.р., склад і способи розкриття бібліотечного фонду, форми і методи бібліотечного обслуговування, бібліографічну діяльність бібліотеки. Детально висвітлено досвід створення в Сирії системи національної бібліографічної інформації, який на думку автора, слід врахувати в процесі вироблення загальноарабського проекту організації поточної і ретроспективної національної бібліографії арабських документів.

На основі цього зроблено висновок про прагнення НБ Сирії ім. Зафоза Асада відповідати сучасній моделі національної бібліотеки, якісно здійснювати свої функції і виконувати поставлені перед нею завдання. Цьому сприяє державна політика в галузі культури і бібліотечної справи зокрема.

Розділ другий дисертації присвячено розкриттю перспектив розвитку національних бібліотек арабських країн. Автор відмічає, що тенденції розвитку національних бібліотек нерозривно пов'язані з впровадженням в їх діяльність нових інформаційних технологій. Як перший крок на шляху інформатизації арабських країн розглядається створення

національної служби ІТІ. Аналізуються труднощі, які виникають на етапах обробки літератури: відсутність регулярного видання посібників бібліографічної інформації; необхідність суттєвих змін традиційних на автоматизовані системи обробки і пошуку інформації, систем класифікації документів для адаптації їх до місцевих умов та мовних особливостей арабських країн; відсутність ефективного зв"язку з споживачами через комп"ютерну неграмотність населення; низький рівень матеріально-технічної бази і програмного забезпечення тощо. Разом з тим, з дисертації висвітлюються досягнення арабських спеціалістів у вирішенні проблеми інформатизації країни, розкривається інформаційна діяльність Єгипетського національного документального центру, Центру наукових досліджень в Дамаску /Сірія / і Національної бібліотеки Сірії. Аналізуючи структуру і функції відділів НБ Сірії, які займаються проблемами комп"ютеризації бібліотек країни, роботу НБ по створенню автоматизованої мережі бібліотек університетів Сірії і державної автоматизованої системи бібліотек та інформаційних центрів, автор розкриває значення досвіду автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів в Сірії для перспективи створення загальноарабської інформаційної системи ARABSTAR. Дисертантом зроблено висновок про існування в арабських країнах об"єктивних передумов для розвитку прогресивних бібліотечно-інформаційних служб, які доцільно створювати при національних бібліотеках.

В другому параграфі висвітлюється участь національних бібліотек арабського світу в міжнародному бібліотечному співробітництві. Наголошується, що основою для створення всесвітньої системи бібліотечного обслуговування є програма "Національна інформаційна система" /NATIS/, здійс-

вення якої передбачає максимальну доступність інформації для всіх потенціальних споживачів. В рамках концепції НАТІС національні бібліотеки окремих країн повинні здійснювати керівництво бібліотечним сектором Програми, брати активну участь в плануванні і всебічному розвитку національних інформаційних систем, вдосконаленні функціонування міжнародних систем інформації. Для вирішення цих завдань необхідний приблизно однаковий рівень розвитку національних бібліотек, що визначило основні напрямки допомоги ЮНЕСКО арабським країнам в галузі бібліотекознавства. Дисертантом розглянуто рекомендації міжнародних бібліотечних організацій, прийняті на нарадах з даної проблеми і спрямовані на вдосконалення діяльності НБ країн, що розвиваються.

В дисертації подано детальну характеристику сучасної інформаційної структури арабських країн, яка складається з трьох ланок - бібліотек, служб документації та інформації, архівних служб. Особливу увагу приділено діяльності Департаменту документації та інформації Ліги арабських держав з питань освіти, культури і науки, який має стати ядром інформаційної мережі арабського регіону. Інтерес викликає також досвід зберігання, обробки, реставрації і організації доступу до матеріалів Інституту арабських рукописів. Дисертант вказує на характерні риси інформаційної інфраструктури арабських країн, які ускладнюють реалізацію програми НАТІС: різне відомче підпорядкування і фінансування інформаційних установ, яке впливає на генеральне планування розвитку національних інформаційних систем і включення в них окремих служб; недостатньо чітке розмежування завдань і функцій, визначення зобов"язань окремих елементів національних інформаційних систем. Акцентуючи увагу на одному з головних завдань програми НАТІС - створенні сукуп-

ного фонду документів для громадського користування, автор розглядає діяльність Бібліотеки Генерального секретаріату Ліги арабських держав, яка з 1963 р. збирає обов"язковий примірник арабської друкованої продукції і складає її зведений каталог.

Таким чином, національні бібліотеки арабських країн беруть активну участь в міжнародному бібліотечному співробітництві в рамках програми ЮНЕСКО, ІФЛА, ИСА та ін. Вони мають стати центрами національних інформаційних систем і ланкою, що зв"язує з міжнародною інформаційною системою.

Розглядаючи в третьому параграфі шляхи вдосконалення діяльності арабських національних бібліотек, дисертант відзначає, що в сучасній інформаційній ситуації темпи еволюції функцій НБ прискорюються. З сховищ книг і рукописів національні бібліотеки перетворилися на культурні та інформаційні установи з великим діапазоном можливостей, які повинні не лише реагувати на нові умови функціонування, але й прогнозувати свій розвиток. Розв"язання цих проблем вимагає широкого застосування в діяльності національних бібліотек бібліотечного маркетинга як провідної функції управління, що визначає виробничу політику бібліотеки. В дисертації висвітлені переваги впровадження маркетингових форм управління в діяльність НБ арабських країн, зокрема, вирішення проблем поповнення фондів іноземними виданнями, придбання комп"ютерної техніки, нового програмного забезпечення, нових носіїв інформації, розширення номенклатури запропонованих послуг тощо.

У <u>висновках</u> підведено підсумки дослідження, сформульовано узагальнюючі положення і практичні рекомендації.

Процес виникнення і становлення національних бібліотек в арабських країнах органічно пов"язаний з основними етапами розвитку арабської культури і державності. Визначальне значення для генезису і еволюції арабських НБ мали конкретні соціально-економічні, історико-культурні і політичні реалії.

Проведений порівняльний аналіз сучасної моделі НБ з структурою типологічних функцій арабських національних бібліотек, показав, що всім НБ арабських держав в тій чи іншій мірі притаманні основні типологічні функції національних бібліотек розвинутих країн. Головним завданням НБ є створення фонду арабської літератури, формування максимально повного зібрання арабських рукописів та історичних документів з метою відновлення арабо-мусульманських культурних цінностей. Закономірним наслідком прагнення до арабської єдності є створення спільними зусиллями загальноарабської національної бібліотеки - Олександрійської, яка стане інформаційним центром, координуючи діяльність національних бібліотек даного регіону.

Поряд з спільними, національні бібліотеки окремих країн мають і специфічні риси. Так, особливістю НБ, які виникли в період колоніальної залежності, є переважання в бібліотечних фондах документів на мові метрополій. В зв'язку з цим кожна НБ сама визначає критерії відбору іноземних видань для комплектування свого фонду. Спостерігаються відмінності в обсязі та складі бібліотечних фондів, методиці створення національної бібліографічної інформації, обслуговуванні споживачів документами та інформацією.

В дисертації сформульовано основні завдання арабських національних бібліотек і шляхи їх розв"язання:

І. Створення на основі узгоджених принципів комплектування сукупного фонду документів громадського користування. Для цього необхідно: прийняття або вдосконалення закону про обов"язковий примірник в усіх країнах; організація спеціальних служб контролю за повнотою і своєчасністю надходження документів в НБ; розроблення профілю комплектування НБ; вирішення проблем ретроспективного докомплектування фонду вітчизняних видань шляхом виявлення їх в фондах інших бібліотек і мікрофільмування.

2. Створення по можливості повного за тематикою, видами та мовами комплекту іноземних документів, який відображає рівень міжнародної науки і культури. Для цього необхідно: виконання НБ ролі центру щодо комплектування фонду іноземних документів; чітке визначення критеріїв його комплектування; обов"язкове придбання іноземної періодики, довідкових видань, матеріалів ООН; створення в НБ фонду зарубіжних документів з бібліотекознавства і бібліографознавства; координація і кооперація комплектування іноземних видань з іншими бібліотеками країни.

3. Організація використання сукупного фонду документів. Для цього необхідно: чітка координація і кооперація діяльності НБ щодо обслуговування споживачів з іншими бібліотеками країни; здійснення функцій національного центру МБА і ММБА; створення досконалого довідкового апарату; введення національного зведеного каталогу на іноземні фонди великих бібліотек країни.

4. Сприяння розвитку служб універсального бібліографічного обліку. Для цього необхідно: створення поточної

національної бібліографічної інформації в усіх арабських країнах; вдосконалення існуючих систем поточної і ретроспективної національної бібліографічної інформації шляхом впровадження міжнародних стандартів бібліографічного опису і класифікації документів.

5. Координування науково-дослідної діяльності в галузі бібліотекознавства, виконання програми UNESCO. Для цього необхідно: забезпечення науково обгрунтованої національної політики в галузі бібліотечної справи своєї країни ; підпорядкування тематики наукових досліджень завданням гуманізації та інформатизації суспільства; плановий і всебічний розвиток національної інформаційної системи; участь у створенні і вдосконаленні міжнародної інформаційної системи, забезпечення ефективного представництва бібліотек країни та їх споживачів на міжнародному рівні.

Основний зміст дисертації викладено в публікаціях:

1. Національна бібліотека Сирії ім. Хафеза Асада // Тез. 25 звіт. наук. конф. проф.-викл. складу та аспірантів ф-ту бібл.-інформ. систем за 1993-1994 навч. рік.- К., 1994. - С. 58 - 61.

2. Олександрія - стародавнє сховище книжкових багатств// Зб. ст. аспірантів Київський державний інститут культури. - К., 1994. - С. 125-135.

3. Порівняльна характеристика стану національних бібліотек Сирії і Єгипту // Бібліотека і бібліотечна професія в умовах інформатизації суспільства: Тез. доп.Всеукр. наук. конф., 22-24 вересня 1993 р. - К., 1993. - С. 83-85.

4. Словник культури // Ковтень. - 1991. - 4 вересня. С. 6. - /Арабською мовою /.

Махмуд Х.А. История, современное состояние и перспективы развития арабских национальных библиотек.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 05.25.03 - библиотековедение и библиографоведение, Киевский государственный институт культуры, Киев, 1995.

В работе на основе исторического развития рассмотрены современное состояние и перспективы развития национальных библиотек арабских стран.

Базой для проведения научного исследования стали национальные библиотеки Сирии и Египта, рассматриваемые как типовые в арабском мире. Сравнительно-типологический анализ дополняется историко-генетическим методом, позволяющим выявить общие и особенные черты развития НБ арабских стран. Большое внимание уделено в работе статистическим данным становления и развития национальных библиотек арабского региона.

Mahmud H.A. The history, current conditions and future of arabian national libraries : A Doctor of philosophy in historial sciences dissertation (manuscript) in 05.25.03 - Library Science and bibliography. Kiev State Institute of Culture. Kiev, 1995.

The author analysed the current conditions and prospects for development of national libraries of arab countries based on historical developments.

The national libraries of Syria and Egypt, being the ideals in the arab world, were chosen as the basis for the research. Comperetive typological analysis were supplemented with historical and genetic methods, which facilitated the finding of general and perculier characteristics of the development of national libraries of arab countries. A lot of attention was paid to statistical data of the formation and growth of national libraries of arab countries.

Ключові поняття: арабські бібліотеки, історія, сучасний стан, перспективи